

A NÉPETIMOLÓGIA FÖLDRAJZI NEVEINKBEN

A leíró magyar nyelvtan tanítása során — a szóalkotás módjait tárgyalva — ejtethet szót a tanár a népetimológiáról, amelyet a nyelvtanok a szóalkotás egyéb módjai között tartanak számon.

A jelenség tisztázására aligha vállalkozik bárki is, de mint a nyelvtanórák egyhangúságát oldó lehetőséggel sokan élnek. A szokásos tanpéldákat: utca, tálca, cinterem stb. követik a humorosabbak: tubarózsa, szilokféreg, fenerosszpóra, kirorvos; és esetleg folytatódik a sor a göregáboros szemléletet tükröző Bádog Leó (Badoglio), kan-doktor és társaival.

A népetimológia azonban korántsem nyelvtani érdekesség, nemcsak a nyelvi humor egyik forrása, hanem nagyon is jelentős része anyanyelvoktatásunknak, a helytörténetnek, szülőföldismeretnek. Olyan kérdés tehát, amelyben állást kell foglalnunk. Erről győzött meg a Tolna megyei Népújság egy cikke, amely az 1979. november 28-i számban „Osztályfőnöki óra a 7/b-ber!” címmel jelent meg. Az órát az újságíró, a cikk szerzője tartotta, az óra tárgya pedig a megyeszékhely múltja, helyesebben annak kiderítése volt, mit tudnak a 7/b-sek városuk múltjáról. A tanulók elszomorítóan keveset tudtak, de legalább érdeklődtek. Megkérdezték, hogy honnan ered a város római kori neve: Alisca. A következő kérdés, hogy a Bartina név (amely a szőlőhegy egy dűlőjének, az oda vezető utcának és az utca elején álló ABC-áruháznak a neve) valóban a „bort inna” /!| felszólításból származik-e. A cikkíró zárójelben a következőket jegyzi meg: „Képtelenség, nyelvünk szabályai szerint se lehetséges, de ez az ostoba pletyka, úgy lehet, irthatalanul tenyészik és él tovább.”

Úgy vélem, semmiképp sem megnyugtató a tanulók egy részének ezt az ismeretét (a Bartina — Bort inna összekapcsolását) ostoba pletykának, nyelvi-nyelvtani képtelenségnek nevezni, mert nem más ez — minden együgyűsége ellenére —, mint népetimológia.

Nem tekintem feladatomnak a népetimológia fogalmának végérvényes tisztázását, legfeljebb utalok a fogalom meghatározásának eddigi jelentős kísérleteire.

KOVALOVSKY MIKLÓS szerint a terminus nem szerencsés, mert amit vele jelölünk, nem föltétlenül népi és nem is etimológia. Egyrészt ugyanis nemcsak a nép műveli, másrészt nem helyes, jó

szófejtés, azaz magyarázat, eredeztetés, hanem szóátalakítás, szóátértelmezés, illetőleg értelmesítés. Az etimológia értelmet keres, a népetimológia értelmet visz bele. (NytudÉrt. 58. sz. 254.)

GREGOR FERENC szerint a népetimológia az a jelenség, amikor bizonyos típusú (idegen eredetű, elavult stb.) szavakat bizonyos módon (egy-egy hang, morféma, szóelem stb. ösztönös vagy önkényes megváltoztatásával) értelmesítünk. (NytudÉrt. 89. sz. 97.)

A népetimológia szerepének, jelentőségének megítélésében igen eltérnek a vélemények. Az újgrammatikusok torz alakulatok létrehozójának tekintették, s mint a nyelvromlás vagy nyelvrontás egy módját, elítélték. Ennek továbbélése, mai megnyilvánulása lehet KOVALOV-SZKY-nak az az álláspontja, hogy bár „a népetimológia...ma is élő, sőt viruló jelenség,...a továbbiak keletkezését — mégis — meg kell akadályoznunk” (i.m. 245).

A strukturalista irányzatok — nehezen rendszerezhető és átmeneti volta miatt — egyáltalán nem foglalkoztak a jelenséggel.

KÁLMÁN BÉLA szerint a népetimológia „mindenképpen bonyolult jelenség, s ... noha még nincs pontosan sem meghatározva, sem körülhatárolva, mégis élő tényező minden nyelv történetében és életében, tehát számolnunk kell vele mind a nyelvtörténeti, mind a leíró kutatásokban” (Nevvil.³ 189), s főleg a dilettáns szófejtések elleni védekezés, a tudós etimológia tekintélyének védelme végett tartja fontosnak a népetimológia fogalmának tisztázását.

A szavak eredetét firtató széles társadalmi érdeklődéssel magyarázza HAJDÚ PÉTER a népetimológiának azt a változatát, amely a primitív rokonság-elméletekbe torkolló kontár szófejtésekben, szóegyeztetésekben nyilvánul meg, s amely ellen fellépni csak a szófejtés műhelytitkainak, módszertani eljárásainak szélesebb körben való megismertetésével lehet — ha lehet...” (NytudÉrt. 89. sz. 8).

W. SANDERS egyértelműen védelmébe veszi a népetimológiát, s létjogosultságát, érdemét azzal indokolja, hogy egy teljesen motiválatlan hangsort motiválttá tesz. Szerinte szakítani kell a XIX. századi elítélő felfogással. (Idézi KÁLMÁN BÉLA: NytudÉrt. 89. sz. 165.)

A népetimológia leglényegét érinti és tudományos fontosságát igazolja GREGOR FERENC. Szerinte „Minden szókincsben jelentékeny számú olyan kifejezés van, amely az élőbeszéd, vagyis a fülek útján került be az adott nyelv különböző területeire (a népnyelvbe,

szaknyelvbe, rétegnyelvbe stb.). Az így átkerült jövevénytiszavakban végbement változások nem mindig a hangtan vagy az alaktan várható szabályai szerint játszódnak le, éppen a normától eltérő hallásmód és használatbavétel következtében. Ilyen esetekben az eredeti szóalak megközelítő reprodukálásáról lehet beszélni, amelyben vagy már az átvétel idején, vagy akár később szerepet kaphat a népetimológia is" (i. m. 98).

KISS JENŐ a dialektológia érdekeltségét hangsúlyozza a kérdés tanulmányozásában. „A népetimológias alakulatoknak egy-egy nyelvjárásban történő földérítésével—feldolgozásával a nyelvjárási szókincs egyik etimológiai szempontból kényes részlegéről adhatnánk pontos felvilágosítást, elősegítve ezzel a többi szórészleg eredetvizsgálatát is." (NytudÉrt. 89. sz. 175.)

A népetimológia elsősorban a következő három szócsoportot érinti: a/ idegen szavak, b/ elhomályosult összetételek, elavult szavak, c/ tulajdonnevek. (Vö.: KÁLMÁN, NevVil. 13; NytudÉrt. 89. sz. 165.)

Ezúttal a harmadik csoportból is csupán a földrajzi neveket emelem ki.

Aki a rendelkezésére álló adatok között el akar igazodni, s meg akarja ismerni a népetimológia „törvényeit", annak rendeznie kell az anyagát, típusokat kell megállapítania. Ezt tette KOVALOVSKY, amikor hat szempont szerint vizsgálta a jelenséget. KÁLMÁN BÉLA a szerinte „rendkívül nehéz és bonyolult anyag egy bizonyos fajta alaktani és jelentéstani rendszerezését" kísérelte meg, s ugyancsak hat típust különített el (i. m. 167—8). W. SANDERS kétféle, mégpedig leíró és történeti szempontú osztályozást végzett.

Tekintettel arra, hogy magam csak földrajzi nevek népetimológias alakulatait vizsgáltam, elsősorban az oktató álláspontja, a tanítványok relatíve objektív szemléletének kialakítása szempontjából kíséreltem meg a típusok elkülönítését. Meggyőződésem ugyanis, hogy minden olyan földrajzi nevet, amely népetimológiának köszönheti létrejöttét, igazságtalan és tudománytalan dolog sommásan felmagasztalni valamilyen romantikus nyelvszemlélet alapján, vagy kiátkozni a tudós etimológia jogán. Ítélezésünknek sokkal differenciáltabbnak kell lennie!

Saját csoportosításom bemutatása előtt még annyit szükséges előrebocsájtanom, hogy adataimat főként és elsősorban Tolna megye földrajzi nevei kéziratoss anyagából gyűjtöttem, kicédelúzva belőle min-

den olyan nevet, amely expressis verbis népetimológia, illetőleg amely ezzel a minősítéssel — ad analogiam — erősen gyanúsítható. Felhasználtam továbbá Somogy megye földrajzi nevei általam közzétett anyagát, valamint a Baranya megye földrajzi nevei kéziratának azt a részét, amelyet én ellenőriztem.

Aki foglalkozott földrajzi nevek gyűjtésével és közzétételével, az csak megerősítheti KÁLMÁN BÉLÁnak azt a megállapítását, hogy „a földrajzi nevek világában...otthonos a népetimológia” az írásbeli és a szóbeli nevek körében egyaránt. A megoszlás megyénként, sőt településenként is egyenetlen. Tolna megyében Szekszárd és Bonyhád vezet, de a megye összképe is jó arányokat mutat. Hozzávetőleges becslés szerint 4—5 %-a a neveknek népetimológiás. Úgy vélem, hogyha minden száz névből 4—5-nek kapcsolata van a népetimológiával, akkor a jelenség már mennyiségi okokból sem hanyagolható el.

A vizsgálódásba bevont népetimológiás földrajzi nevek abban mind megegyeznek, hogy létrejöttükben az értelmesség tételnek meghatározó szerepe van. Az egyszerű, nyelvészeti szempontból képzetlen emberben is megvan az igény, hogy az őt körülvevő valóságot, benne a nyelvi valóságot, a nevek valóságát is önmaga számára érthetővé, felfoghatóvá tegye. Ezt az igényt nevezi KOVALOVSKY lélektani indítéknak, amely lehet ösztönös és tudatos. Az ösztönös közelebb áll az igazi, valódi népetimológiához, amely GREGOR szerint „nyelvérzéken alapuló jelenség”. A nyelvérzékben — tudjuk — igen számottevő teremtő erő rejlik, amelyben fontos szerepet kapnak egyebek között a fonetikai és morfológiai asszociációk — ezekben a grammatikai diszciplínákban való szakmai tájékozottság nélkül.

A főleg értelmetlen (motiválatlan) hangsornak, földrajzi névnek az átalakulása vagy átalakítása (ösztönösség — tudatosság) általában hosszabb idő alatt megy végbe a nyelvi teremtő erő által, s a folyamat végén egy adott értelmetlen névből értelmes válik.

I. A tudós etimológia oldaláról vizsgálva az első típusba azok tartoznak, amelyeknek magyarázójuk akadt műkedvelő—dilettáns etimológusok személyében. Vérbeli dilettáns magyarázat példaként említi KÁLMÁN BÉLA Esztergomnak a fr. estragon-ból, Debrecennek pedig az or. dobraja zemlja szókapcsolatból való eredeztetését.

Ebbe a típusba tartozónak vélem Szekszárd nevének Pesty szerint a hagyomány vagy inkább némely diákos emberek véleménye után fennmaradt származtatását: egyrészt a rómaiaknak hat oltárát jelentő Sexarae szóból, másrészt a hat magas hegy jelentésű Sexar-duus montibus szókapcsolatból. Pesty, aki a tudálékos írődeákok és más hivatalnokok (jegyzők, bírók) etimológiáit változtatás nélkül átveszi, a fenti kettőt mint tudománytalant elvetve, saját véleményeként a következőket mondja: „Szegzárd az ő nevét saját fekvésétől nyerte, vagy is minthogy Bátától Szegzárdig a hegyláncz egy zugot képez, a zugot pedig szögnek, szegletnek vagy szegnek is nevezték és nevezik jelenleg is, és a zugot a' Szegzárdi hegy éjszaki vége bezárja; innét eredhetett Szegzárdnak neve először is Zugzár és így idővel Szegzárd.!!

A laikust, de még az etimológia elméletében és módszertanában kevésbé jártas filológust is könnyen megtéveszti ez a látszólag tudományos apparátussal végzett szófejtés, amely csak a FNEsz-ával szembesítve lepleződik le. Szekszárd a FNEsz. szerint „a m. R. szegzár 'sötétsárga, barnássárga, szögsárga' -d képzővel egészülhetett ki, és szn.-vé válva előzménye lehetett a Szegszárd hn.-nek.” (I. m. 602.)

Ide sorolható a megyenév és a vele azonos helységnév eredeztetése a Tolnában meglehetősen gyakori Dolinából a zöngétlenült Tolina átmeneti alak közbeiktatásával, a második nyílt szótag magánhangzójának kivetésével. (Vö.: FNEsz. 650.)

Bonyhád nevének két magyarázatát is adják a műkedvelő etimológusok. a/ A mai Béke szálló helyén állt a Banya nevű csárda. Banya > Banyád > Bonyád > Bonyhád a névfejlődés sora szerintük. b/ Az újdonsült város egykori német lakói a maguk etimológiájával is kifejezésre juttatták a városhoz való tartozásukat. Eredetileg: Bonn in der Heide — a német helynévadás egy ritka típusának analógiájára. Ebből rövidült szerintük a német nyelvjárási ejtés szerint: Bonn-Hád, majd a végleges, mai Bonyhád.

Mözs Pesty szerint I. Béla, a szekszárdi monostort alapító király idejében Mézpuszta, amelynek lakói méhészkedtek, s mézzel adóztak a királynak. Ebből tót és német kiejtéssel Mezd, Mösd, Mesch, Möss, Mös alakváltozatokon keresztül alakult ki a mai neve.

Ugyancsak Pesty szerint Medina (helyi kiejtéssel: Médina) szintén a mézzel függ össze. A szerbek nyelvén Méde volt a falu neve, aminek a jelentése 'mézes', mivel valamikor az egész falu méhészkedett.

II. A második típusba azokat a földrajzi neveket sorolnám, amelyek a népetimológia szerint személynévi eredetűek. A tudós etimológiához az hozza közel ezt a típust, hogy földrajzi neveink igen jelentős részét ez is személynévből származtatja.

Nagyvejke és Kisvejke névadója két Vejk nevű testvér, akik nem tudtak békességben egymás mellett élni, ezért mindegyik alapított egy-egy falut. A nagyobbik lett Nagy Vejké, a kisebbik Kis Vejké.

Szálka — bár jól ismert köznyelvi jelentése is — Pesty szerint valamikor egy Zálka (Szálka) nevű pécsi püspöké volt, s róla nevezték el.

Máza (80 — a számok a továbbiakban a Tolna megye földrajzi nevei kötet helynévszámaira utalnak) határában van a Gilligó nevű szőlőhegy. A szokatlan hangzású név eredeztetését Pesty gyűjtése így oldja meg: „Gilligó nevű jobbágy ültetett e helyen először szőlőt.”

Feltűnően gyakori a török névből való szószármaztatás. Medina (90) egy Mede nevű töröknek a birtoka volt. Janja nevű leánya a közeli Janyapuszta, Agata pedig a szomszédos Agárd (Sióagárd) névadója. Mözst a Szekszárdon székelő Mezzed basa birtokolta. Izmény egy Izmir nevű török főembertől, Mucsfa pedig Musztafa nevű tulajdonosáról kapta a nevét.

A Tamási határában levő Henyének (326) nevezett hegy eredetéről Pesty szerint a nép azt tudja, hogy azon egy török basa lakott, ki magát leányok által ringattatá, s erről elnevezték Henye basának, honnan e hegy is nevét nyerte. Íme a példa a nehezen kimondható török név magyarosítására.

III. A harmadik típusba azok a nevek tartoznak, amelyekben a nép anyanyelvi tudata, a nyelvjárási szokészetben való tájékozottsága, jártassága nyilvánul meg. A tudatosság mellett az ösztönösen működő nyelvérzék (l. föntebb!) munkálkodik.

Cönöge (108/253) a cinege madárról, amely a bátaiak nyelvén cimöre, Cimör-fok (108/135): a tatárok vagy törökök elől menekülő bátai leányok, a falu cimörei itt ugrottak bele a Dunába, hogy ne kerüljenek a hódítók rabságába. Sárpilis eredetileg Pillés, mert sok volt a pille. A másik magyarázat szerint kopasz dombra települt, amely olyan volt, mint a barátok pilise. Itt a népetimológia találkozik a tudós szófejtéssel (vö.: FNESz. 513). A Sigéres (3/209) dűlőt arról nevezték el, hogy a ki-kiöntő Sió sekély vizében sok sügér (a helyi nyelv-

járásban: sigér) szokott lenni. Súgó: Suggó (106/166) a Kis-Duna és a Holt-Duna egy sugába (=zug) van szorítva. Dérlő (91/199) az állatok delelőhelye volt. Ezt a magyarázatot támasztja alá a két számmal későbbi (91/201) Dérlői-kut név. Megjegyzendő, hogy ugyanez a funkció több Tolna megyei földrajzi név alapja, forrása, de Délő, még gyakrabban Dellő alakban. Pityer (22/310) a kilencedszürűn dolgozó asszonyok az itteni fák alá szokták levinni kisebb gyermekeiket, akik sanyarú helyzetükben pityeregtek. Dorica (9/101) — ha ide jöttek dolgozni, akkor magukkal vitték a doricát (=dorikorsó). Polozna (75/90) — rossz, bűdös a levegője, olyan mint a poloznáé (=záptojás). Akó-Mozsola (29/281) — a gyenge homokon apró szőlő terem, állítólag innen ered a „mozsola” (=mazsola) név. Teknyős (80/113) — Pesty szerint „hajdan hársas erdő lévén, teknők készítették e helyen”.

IV. A népetimológia legtipikusabb képviselői azok a földrajzi nevek, amelyek rendszerint idegen eredetű vagy archaikus voltak miatt semmiféle jelentést sem asszociáltak a nevek használóiban. Éppen ezért érthető volt az értelmessé tételükre vonatkozó ösztönös, s nem tudatos törekvés. KISS LAJOS a FNESz-ban elsősorban ezt a típust respektálja, ezért hadd kezdjem egy általa is számon tartott példával, a Baranya megyei Szulimánnal. A tudós etimológusok számára világos az eredete: régi magyar szőlőmál. A mál utótag elavulásával az egész szó jelentése elhomályosult, és a szigeti várostrom térbeli közelsége révén a török Szulimán személynévvé hasonult. Saját gyűjtésemből ide sorolom a Baranyában több helyütt is előforduló Tanárok nevet. (Lásd: TÁLASI: NytudÉrt. 89. sz. 288—93.) A Baranya megyei Szentlászlón följegyzett Bötlehem bizonyíthatóan a német Bettelheimből alakult.

Először azok közül válogatok, amelyekről az adattárak írott nyelvi, jobbára történeti előzményei ismertek, azaz viszonyíthatók egy korábbi, a népetimológia által nem érintett alakhoz. Ilyen a Magyar-halom (30/241), melynek Croquis-beli előzménye Madar halom. A Salamon-rét (31/87) kataszteri térképén található neve Saramó rét. A Csörge-tó (99/424) történeti előzményei: Csörgeték, Csörgeteg. Pestynél is Csörgető. Fisztó (37/382) Pestynél még Fiszta alakban élt. Baszitó (37/352) a Baszota és Bászitó írásbeli nevek ma használatos változata. A Mocfa-csárda (99/324) neve a Mocva változataból alakult. A Kürtös-hegy (103/78) és a Croquis-beli Kortasberg; a Réz-hegy (103/61) és az ugyancsak C.-beli Reissberg közötti kap-

csolatot a történeti források igazolják. Az eddigi példákat még kettővel megtoldom. Badár-vógy: Madár-vógy (16/156); Cserenkut: Cserénkut (8/211). És még így is csak egy töredékét soroltam fel az ide vonható Tolna megyei népetimológias földrajzi neveknek.

Ennek a típusnak a változataként fogtam fel azokat a neveket, melyek mellett nem áll sem szóbeli, sem írásbeli variáns, ami a mai alak kiindulópontjának vagy a népetimológias folyamat egy állomásának fogható fel, de az analógiák és a jelenségről szóló tanulmányok példái alapján alapos okkal a népetimológia eredményének foghatók fel. Ilyen a Bérmény (38/308), a Babaszó (4/221), a Rozsomány (75/54), a Cserömbég-szél (106/180), a Széköd (101/104), a Galambka (98/304), a Dütmajor: Dűtmajor (95/56, 98/304), az Imsós (37/256), a Ruzsamáj (99/331), valamint a Dokomlás (94/296) és a Doromlás (98/147). Nyilván a szófejtés szakembereinek a feladata a felsorolt alakulatok előzményeinek földerítése.

A következő altípust úgy jellemezném, hogy félben maradt, megtorpant népetimológiák. Morfológiai jellemzőjük, hogy -ta, illetőleg -na szótagra végződnek, a szóalak eleje viszont önálló szóként is értelmezhető. Ilyen a Malomta (99/323), Lóféta (98/200), Papta (98/247), Orbósza (100/174), Kántorna (98/156).

V. A következő példákkal a negatív népetimológia jelenségét szemléltetem. Ha ugyanis a szóalak értelmesítése a pozitív népetimológia, a szóalak „értelmetlenítése” negatív változatnak tekinthető. A név felkínálta vagy a tudákos szófejtők által sugallt lehetőségről a nép nem vesz tudomást, ragaszkodik a régebbi alakhoz. Ilyen az Ortonya (106/104), amelynek írásbeli változatai: Ortanya, Órtanya. Sőt Pesty még kommentálja is: „Ezen az orron halásztanya volt.” Szódal (107/293) mellett ott áll a C. Suthal, a P. Szuthal nyilván német egyenértékese a K. az előbbiek magyar fordításaként Déli völgy alakváltozata zárja a sort. A Kamoráti-hid (43/50) mellett a C. és P.-beli Kamara hát kínálja magát kifogástalan megoldásként. A Szomfova (102/86) névhez Pesty hozzáfűzi, hogy „itt volt az Asszonyfalva nevű település”. Döbrököz neve, amely legalább kikövetkeztethető utótagjában értelmes idősebb lakóinak ajkán Döbrögec. A sort a baranyai Szentlászlón följegyzett adattal zárom. Ez a Kafeite, amelynek a bizonyítható előzménye a m. Kőfejtő. A német kiejtésben eltorzult rortott alakká vált. Ma a magyarok is így mondják.

VI. A népetimológias alakulatok közé sorolom, de külön típusba tartozónak vélem az úgynevezett beszélő neveket: Aligvári, Bánom, Betekincs, Havóna — s magyarázatul az egykori lakók, tulajdonosok nyomorúságos életkörülményeit emlegeti a nép.

Ennek a sornak szerves folytatása a Jaj-vógy (87/358), a Jaj-tanya (108/153) — az egykor otlakók, oda menekülők jajgatásáról, jajszaváról. A Lajvér (106/1) — a magyarok harc közben felhangzó kiáltásáról: Jaj, vér! — amit a győztes rációk úgy hallottak, s úgy is jegyezték meg, hogy Lajvér.

Ez a típus nemcsak a földrajzi objektumok nyelvérzékhez igazodó, az elnevezők nyelvének fonetikai és morfológiai sajátosságait érvényesítő névadását látja el, hanem mondák alkotására is ösztönöz. Magát a nevet állítják epikai keretbe, s rövidebb-hosszabb történetet költenek hozzá.

Dúzs falu nevének eredetét úgy magyarázzák, hogy amikor a betelepülő svábok csónakkal közeledtek a falu határához, s megláták a Kapos völgyéből a szép dombokat, egymást kérdezték, mondván: Tu sau? Így lett a 'Látod?' jelentésű Tu sau-ból a mai Dúzs.

Cikó lakói amikor a falut kezdték építeni, ökrökkel húzták ide a farönköket. A hajtók így bíztatták a marhákat: Ci kú! Ci kú! — s ez rajtamaradt a falun.

Ilyenféle mondakezdemény adja elő Varsád, Zsibrik, Ripszom nevének eredetét német szóra visszavezetve.

Fadd, Csibrák, Ozora nevéről valamint a Bambula (41/114), Hamarászó (38/97), Kányata (98/227) dűlőnevekről ugyancsak mondaszól.

S ezzel a nagyon is gyakorlati feladatokat ellátó névalkotástól eljutottunk a népköltészet, a népepika világába. Láthatjuk, hogy nemcsak egy-egy szembeötlő természeti képződmény, jellegzetes emberi alkotás, egy-egy megrázó történelmi esemény emléke ad indítást a nép képzeletének, hanem egy-egy furcsa falu- vagy dűlőnév is színes, romantikus, nem egyszer mesébe hajló történet alkotására készíti. Ezek az eredetmondákhoz sorolható történetek fontos szerepet töltenek be: a nép általuk veszi birtokba hazáját, szülőföldjét.

Ezért nem szabad a népetimológia alkotta földrajzi neveinket csak a tudomány, a névtudomány mérlegén megmérni; a néveredet mondáihoz pedig nem szabad csak a hivatásos irodalom mércéjével közeledni, mert se nem több, se nem kevesebb ez, mint a tudós eti-

mológia vagy a költészet, hanem más, olyan kulturális érték, amely az iskolai oktatásba bevonva, a honismereti mozgalomban megőrizve és továbbadva; a tudományos ismeretterjesztésben a helyére téve, föltétlenül segít eligazodni szűkebb környezetünkben, lakóhelyünket otthonunkká téve, mindig erősebb, eltéphetetlenebb szálakkal kapcsolva bennünket a számunkra érthető vagy érhetőbb nevekkel, földrajzi nevekkel egy tájhoz, a szülőföldhöz, hazánkhoz.

(Elhangzott előadásként A tulajdonnév az oktatásban című konferencián Nyíregyházán, 1981. október 10-én.)

RÓNAI BÉLA

A POZSONY MEGYEI TAKSONY HELYNEVEI

„A Tarhos, Tevel, Tormás, Üllő, Jutas, Fajs, Zolta, Taksony és Tas helynevek... annak jeleként bukkanak föl, ... hogy a központi helyzetet biztosító Dunamellék Árpád nemzetségének kezére került.” (A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Bp., 1975. 17–8). A X. század derekán az Árpád által megteremtett nagyfejedelmi hatalom széthullóban volt, Jutas, Fajs és Solt után Taksony következett az uralkodásban 972-ben bekövetkezett haláláig. (Vö.: DÜMMERTH, Az Árpádok nyomában.²Bp., 1977. mell.) Árpád unokája, illetőleg István király nagyapja volt tehát Taksony, aki valószínűleg 934-ben született, és 38 évet élt. Apjáról azt írják a krónikák, hogy kitűzte Magyarországot határait: a csehek felé egészen a Morva folyóig, a lengyelek felé a Tátráig. Ezt követően fiának, Taksonynak feleséget hozott a kunok földjéről, majd Taksonyt egész Magyarország vezérévé tette. (Vö.: A magyarok elődeiről... 180.) A róla elnevezett községekről a hagyományok azt tartják, hogy a fejedelemnek azon a környéken volt a székhelye, és ott is temették el. A Pozsony megyei Taksonyban is úgy tudja az élő szájhagyomány, hogy Taksony vezér ide temetkezett a határban emelkedő halmok alá, amelyek környékét Pogánytemető dűlő (régében: Pogánytemetés) névvel illetik (néhány évvel ezelőtt avarkori sírokat tártak itt föl).

„Első írott nyomát 1138-ból leljük, mikor is Togsun néven a pozsonyi várjobbágyok bírják. 1214-ből Tohcsun és Tohsun, 1236-ból Teksze, 1269-ből Taxont alakban említik az okiratok. A XIV. század elején a Dudvágszegi család, utána Kenéz comes birtoka, majd